

היה לאכול קדשים קלים מחוץ למחנה ישראל (מסקנת הגמ')³; והרמב"ן כתב שהדבר מותר, ואולי חילק בין קדשים קלים הנאכלים לבעלים לבין חזה ושוק הניתנים לכהנים.

לפי הסוגיה כאן, קדושת המחנות קיימת גם בשעת המסע. יש אומרים שהדבר שנוי במחלוקת, או שנאמר על מחנה לוויה ומחנה ישראל בלבד ולא על מחנה שכינה (עיין מערכה קמא). היתר אכילת הקדשים בזמן המסע תלוי בשאלה האם אכילת הקדשים זקוקה לקיומו של המזבח כתיקנו.

גם בירושלים לדורות קיימת חלוקה עיקרית בין מחנות אלו: העזרה, הר הבית, וירושלים, מלבד חלוקה משנית בין תחומים שונים בתוך הר הבית והעזרה. שערי ירושלים ושער ניקנור – דינם כמחוצה להם, ודין שערי הר הבית שנוי במחלוקת (ירושלמי).

גם בשילה היו שלוש מחנות (מסקנת הגמ'), אך כנראה לא בנוב וגבעון (תוס' ומאירי). נחלקו אחרונים האם מחנה ישראל בשילה הוא "כל הרואה" (קרן אורה ושפת אמת) או העיר עצמה (גרי"ז).

ערים מוקפות חומה בארץ ישראל נתקדשו כמחנה ישראל לעניין שילוח הטמאים, אך אינן "לפני ה'" לעניין אכילת קדשים ומעשר שני.

תוכל לאכול בשעריך מעשר דגן... ובכורות בקרך וצאנך... כי אם... במקום אשר יבחר ה' (דברים יב, יז-יח). נמצא שההיתר לאכול קדשים בירושלים איננו רק מחמת שהיא מחנה ישראל, אלא מחמת קרבתה למחנה שכינה והיותה "לפני ה'", והעיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל" (מלכים א-יא, לב).

אולם בקרית ספר (הל' בית הבחירה פ"ז) כתב, שהמניעה מלאכול קדשים בעיר מוקפת חומה איננה אלא משום שיפסלו ביוצא, ולו יצויר שעיר מוקפת חומה תגיע עד ירושלים – ניתן יהיה לאכול בה; אך עיין שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תלדו, שנראה שחולק עליו.

סיכום

מחנה ישראל במדבר כלל שלושה תחומים מבחינת קדושתו: א. מחנה שכינה – חצר המשכן, ממנו משולחים כל הטמאים. ב. מחנה לוויה, ממנו משולח מי שטומאתו יוצאת מגופו: זב ובעל קרי וכיוצא בהם. יש מי שאומר שמחנה זה התחלק לשניים – מגורי הלויים שומרי המקדש, שנתקדש בקדושת מחנה לוויה, וסביבו מגורי המשפחות, שלא נתקדש (משך חכמה). ג. מחנה ישראל, כלומר, מקום חנייתם המסודר (רש"י), ממנו משולחים המצורעים. אסור

מערכה שג. קליטת רוצח בשגה במחנה לוויה (קיז,א)

– מלמד שמגלין במדבר. להיכן גולין? למחנה לוויה. עניין זה מופיע בקצרה גם בתוספתא במכות (סוף פ"ב, נדפס בש"ס וילנא כהשלמה בסוף התוספתא מכות): "ובמדבר גולה למחנה לוויה".

רש"י מפרש ש"בחיך" זהו רמו לכך שמושה עצמו יבדיל ערי מקלט בעבר הירדן המזרחי, והלימוד על מחנה לוויה נרמז במילה "מקומך", מקומו של משה רבנו. לפי דבריו המילה "לך" נדרשת לשני עניינים שונים: הפרשת ערים בחיי משה וקליטה במקומו (עיין הגהות הב"ח במכות שם).

במכילתא למדו באופן אחר על כך שמחנה לוויה קולט: "ושמתי לך מקום – אבל לא שמענו להיכן. הרי אתה דן: נאמר מנוס לשעה, ונאמר מנוס לדורות; מה מנוס האמור לדורות – ערי הלויים קולטות², אף מנוס האמור לשעה – מחנות³ הלויים קולטות". המכילתא מבינה בפשטות ש"שמתי לך מקום" הוא "לשעה", כלומר שכבר במדבר היה

נאמר בתורה בעניין הרוצח בשגה: "ואשר לא צדה והאלהים אינה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" (שמות כא, יג). פשוט הפסוק, שהמקום המדובר הוא ערי המקלט בארץ ישראל, שהוזכרו בספר במדבר (פרק לה) ודברים (פרקים ד, יט). כך ביארו כמה מהמפרשים על אתר (רשב"ם ראב"ע ורבי אברהם בן הרמב"ם), ולפי זה "לך" היינו – לכל יחיד מישראל, כמו בפסוקים רבים אחרים¹. ברם, הגמרא דורשת את הפסוק לעניין נוסף, שמחנה לוויה הסובב את המשכן קלט את הרוצחים בשגה בזמן היות בני ישראל במדבר. לפי זה לשון העתיד "ושמתי" נובעת מכך שעדיין לא נקבעו המחנות עד הקמת המשכן.

בירור הדרשה

בברייתא כאן (ובגמ' המקבילה במכות יב, ב) נאמר: "ושמתי לך מקום – בחיך; מקום – מקומך; אשר ינוס שמה

3. אפשר שלשון הרבים "מחנות" רומזת לארבע מחנות הלויים סביבות המשכן (במדבר ג), ואולי בזה היא נבדלת מן הדרשה בגמ' כאן: "לך מקום", על מקומו של משה בלבד, במזרח המשכן (שם פס' לט). ועיין בראשית רבה פרשה כא, ט: "רב אמר: בכל מקום רוח מזרחית קולטת: אדם הראשון – ייגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן; קין – ייצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן; הרוצח – 'אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש". אפשרות אחרת: המדרש נוקט לשון רבים משום שמחנה לוויה, כמו המשכן ומחנה ישראל כולו, עבר ממקום למקום.

1. כגון "ולא יראה לך חמץ" (שמות יג, ז); "והיה לך לאות על ידך" (שם פס' ט); "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כב, ב).

2. לא רק שש ערי המקלט קולטות, אלא כל ערי הלויים, כפי שלומדת הגמ' (מכות יא, א) מן הכתוב (במדבר לה, ו): "ואת הערים אשר נתנו ללויים את שש ערי המקלט... ועליהם נתנו ארבעים ושתים עיר", וראה בגמ' שם על ההבדל להלכה בין קליטת ערים אלו לבין שש ערי המקלט.

לידו" ועובר ללשון נוכח "ושמתי לך", ושוב בלשון נסתר "אשר ינוס", ומכאן ש"לך" הוא משה עצמו.

במשך חכמה (במדבר כ,כט) דייק מן הכתוב: "ויבכו את אהרן... כל בית ישראל", ולא היה איש ששמח במיתתו, שלא היה שום רוצח שחזר לביתו, ומכאן שבפועל לא אירע רצח בשגגה במדבר.

עניינו של מחנה לוייה

מדרשת המכילתא מתברר, שהיסוד לעניין הקליטה במחנה לוייה הוא דמיונו לערי הלויים בארץ ישראל. יש שהסבירו, הן מבחינת פירוש הכתובים והן מבחינה עניינית, שהקליטה במחנה לוייה קשורה גם לדין שהמזבח קולט, כפי שדייקו חז"ל (עיין מכות יב,א) מן הפסוק: "וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כא,יד), שההורג בשוגג אינו נלקח מן המזבח. כך לשון בעל 'תולדות יצחק' (שמות כג): "שהקישור בין 'ואשר לא צדה' ל'כי יזיד איש על רעהו' הוא... 'ואשר לא צדה' – אפילו מחנה לוייה יקלוט, אבל המזיד – אפילו המזבח עצמו לא יקלוט". יותר מפורש הדבר באברבנאל (שמות כא): "חז"ל אמרו שבמדבר מחנה לוייה היה קולטת והוא מקום עבודת הלויים, ולמדו זה ממה שנאמר במזיד 'מעם מזבחי תקחנו למות', מכלל שבמקום המזבח קולט לשוגג".

יש הבדל בשורש שתי הסברות: בערי הלויים לא מצאנו קדושה מיוחדת, והדין שהן קולטות מובנו שללויים עצמם יש אחריות לקלוט את הרוצחים⁵. קליטת המזבח, לעומת זאת, נובעת מקדושתו. במחנה לוייה קיימים שני הצדדים: יש בו קדושה, המתבטאת בהרחקת זבים ממנו, והוא גם שימש כמקום מגורי הלויים. מדרשת המכילתא נראה שעניין המגורים הוא עיקר לעניינו, ואילו באברבנאל משתמע שקדושת המקום עיקר, וכדיוק לשונו הנ"ל: "והוא מקום עבודת הלויים"⁶, וראה להלן.

במשכן שילה ובירושלים

הגמ' מביאה ברייתא לפיה בשילה "לא היו אלא שתי מחנות", ומפרשת שאמנם היו שלוש מחנות (ראה במערכה

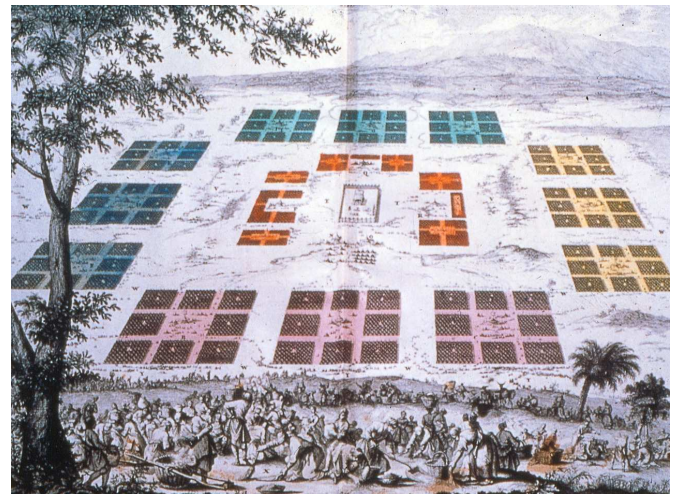
ערי מקלט" בא לשלול גם את מ"ב ערי הלויים (שו"ת רדב"ז ח"ו סי' ב אלפים קלח, עיין שם, ולא כפני משה), ואם כן אפשר שגם את מחנה לוייה (הן מן הלשון "אין לך... אלא", והן מן הענין, שהקליטה במחנה לוייה קשורה לקליטה בערי הלויים, כדלהלן).

5. כעין הדין ששני תלמידי חכמים שומרים על הרוצח בדרכו לעיר מקלט (מכות פ"ב מ"ה). גם במובן של גלות בתורת עונש, יש יתרון לשהייה במקום תורה. יש לציין בהקשר זה לגמרא בערכין (לג,ב), האומרת שגם בערי הלויים נוהג הדין ש"אין עושין אותן לא כפרים קטנים ולא כרכין גדולים", מחשש לגואל הדם (רש"י, על פי מכות יא,א). הגמ' מבארת שדין זה נוהג גם בערים ש"נפלו להן" ללויים, ופירש רבנו גרשום: "בירושה... מאבי אמו ישראל" (ולא כרש"י, שנפלו בגורל בימי יהושע). מדבריו מתבאר, שלוי היורש עיר מישראל – הרי גם היא כעיר מקלט, מעצם שייכותה ללוי! (משנת יעבץ, לרבה של ירושלים הרב זולטי זצ"ל, או"ח סי' מח). כיוצא בזה דן במנחת חינוך (מצוה תח), האם כאשר יזכו הלויים בערים נוספות בארצות אחרות יהיו גם הן קולטות.

6. יתכן שיש לכך השלכה על מקום מגורי הלויים שלא נתקדש בקדושת מחנה לוייה (עיין במובא במערכה הקודמת בשם המשך חכמה), האם הוא קולט.

מקום קליטה, אבל המקום המדויק נלמד מגזירה שוה לערי הלויים, ולא מ"לך מקום"⁴.

בערוך לנר (מכות שם) פירש את הברייתא בגמ' על פי המכילתא: "בחיך" פירושו שיהיה מקלט כבר בימי משה, והסיפא "אשר ינוס שמה – מלמד שמגלין במדבר" באה להוכיח על הרישא, שאין הכוונה רק להפרשת ערי המקלט, שעדיין לא היו נסים אליהם בימי משה (שהרי לא קלטו עד שייבחרו גם ערי המקלט שבארץ כנען, כמבואר במכות פ"ב מ"ד), אלא גם למחנה הלוייה, שאילו ניתן היה לנוס כבר בימי משה (וכן מבואר במכילתא דרשב"י שם: "ושמתי לך בחיך, מלמד שמגלין למדבר"). לדעתו גם הדרשה "מקום – מקומך" איננה נסמכת על "לך" כדעת רש"י (שכן מ"לך" למדנו שמדובר בימי משה), אלא על הגזרה שוה במכילתא.

קליטת רוצחים במחנה לוייה. מחנה לוייה במרכז מחנה ישראל שימש בתקופת המדבר גם כעיר מקלט לרוצחים בשגגה. בכך באה לידי ביטוי אחריותם של הלויים לעם ישראל על כל חלקיו. לאחר כניסתם של ישראל לארץ שימשו ערי הלויים גם כערי מקלט, ומחנה לוייה במקדש פסק מלקלוט.

המלבי"ם מבאר טעמה של דרשה זו: לא מובן הצורך בפסוק זה כאן, והרי נצטוו שוב על ערי המקלט בספר במדבר, לקראת כניסתם לארץ! לפיכך יש לומר שכבר במדבר נהג דין זה באופן מסוים. בעל 'באר בשדה' (שמות שם) מוסיף, שהפסוק פותח בלשון נסתר: "ואשר לא צדה..."

4. בהמשך מובאת דרשה אחרת של איסי בן עקיבא: "ושמתי לך מקום, למה נאמר? לפי שהוא אומר 'שבו איש תחיתו' וגו', אלו אלפים אמה [של תחומין בשבת]. אתה אומר אלו אלפים אמה, או אינו אלא ד' אמות? הרי אתה דן: נאמר כאן מקום ונאמר להלן מקום, מה מקום האמור להלן – אלפים אמה, אף מקום האמור כאן – אלפים אמה." יש שפירשו שכוונתו לאלפיים אמה שסביבות ערי הלויים, ולדעתו ה"מקום" הוא ערי המקלט (מרכבת המשנה על המכילתא), ונראה שהוא חולק על הדרשה שה"מקום" הוא מחנה לוייה. אבל אפשר שגם הוא מתכוון למחנה לוייה, שמצינו שאף הוא היה אלפיים אמה (עיין רש"י במדבר ב,ב ובמדבר רבה פרשה ב,ט, וכן פירש המלבי"ם).

מימרא נוספת שאולי חולקת על הדרשה כאן היא דברי ר' יוחנן בירושלמי במכות (פ"ב ה"ו, בתיקוני נוסח על פי המפרשים): "רבי יוחנן שלח לרבנין דתמן: תרתין מילין אתון אמרין בשם רב ולית אינון כן... אתון אמרין בשם רב: סבור היה יואב שקרנות המזבח קולטות, ואינו קולט אלא גגו; של בית העולמים קולט, ושל שילה אינו קולט; ואני אומר: לא מזבח קולט ולא גגו קולט ולא של שילו קולט ולא של בית העולמים קולט. אין לך קולט אלא שש ערי מקלט בלבד". נראה שהציון "שש

הקליטה במחנה לזיה נובעת מאחריות הלויים על הרוצחים. משעה שנקבעו משכן שילה וערי הלויים – הפסיק מחנה לזיה לשמש כמקום מגורים, והפך רק למקום הנספח למחנה שכינה, ולפיכך פסק מלקלוט (ברכת יצחק ח"ז סי' ד; וראה טעם אחר במשך חכמה שמות כא, יג).

על פי טעמים אלו מתברר, שבבית עולמים לא היה הר הבית קולט (אילת השחר).

הקודמת), אלא שבטל כוחו של מחנה לזיה לקלוט רוצחים. בפירוש המיוחס לרבנו חננאל הסביר טעמו של דבר, שכבר הופרשו ערי המקלט ויתר ערי הלויים, ולא היה עוד צורך במקלט זה. נראה שכוונתו לומר, שדין הקליטה במחנה לזיה נאמר מלכתחילה כהוראת שעה בלבד, עד להתקנת מקום מתאים יותר בהגיעם לארץ.

על פי מה שהתבאר לעיל יש מקום להסבר נוסף:

מערכה שד. הקרבנות הקרבים בבמה גדולה וקטנה (קיז,א-ק"ח,א)

רבנו מדבר "פה היום" בזמן היתר במות, בטרם באו ישראל "אל המנוחה ואל הנחלה" בשילה ובירושלים, ואומר, שאמנם כעת רשאי כל אחד לעשות "כל הישר בעיניו", ללא כל הגבלה, אבל בעתיד, כשתבואו אל המנוחה, לא תעשו כן. הסיפא "איש כל הישר בעיניו" היא פירוט של הרישא: "ככל אשר אנחנו עושים פה היום". אולם הגמ' מפרשת (לעיל קיד,א נאמר הדבר בשם ריש לקיש): "אמר להן משה לישראל: כי עייליתו לארץ – ישרות תקריבו, חובות לא תקריבו". על פי זה, משה רבנו מדבר "פה היום" בזמן איסור במות, ובא לומר מה יהיה מותר בשעת היתר הבמות לאחר הכניסה לארץ: אל תביאו את כל הקרבנות כפי שאנו עושים היום במשכן, אלא תביאו רק את "כל הישר בעיניו" (רש"י ד"ה ככל, ובפירושו לתורה שם). ממילא, "הישר" מתפרש באופן מצמצם – הקרבנות שאדם רשאי להביא בנדבת לבו, אך לא קרבנות חובה.

מדוע פירשו חז"ל את הפסוק באופן זה? מפני שבפשוט נראה שבימי משה היה היתר הקרבה ללא הגבלה, והדבר מנוגד לפסוקים בויקרא (יז), האוסרים שחיטת קרבן והעלאתו מחוץ למחנה. במפרשי המקרא מצינו דרכים שונות ליישוב פשט הכתוב: א. הפסוק עוסק בזמן איסור הבמות, ו"כל הישר בעיניו" פירושו שכל אחד רשאי להחליט אימתי יביא קרבנות במשכן, ואין חובה קצובה לדבר (רמב"ן), וגם אין למשכן מקום קבוע (רשב"ם). ב. הפסוק עוסק בזמן היתר הבמות, ו"היום" פירושו – לאחר שתכנסו לארץ (כמו "אתה עובר היום את הירדן", דברים ט,א) (מלבי"ם)². הרמב"ן מיישב את דרשת חז"ל, וכותב שהפירוש בגמ' הוא "מדרש מיתור המקרא". כלומר: המילים "איש כל הישר בעיניו" מיותרות, אם באו רק לפרט מהו "ככל אשר אנחנו עושים פה היום", ולפיכך נדרשו באופן אחר, כתוספת לפשט הכתוב. עוד כותב המלבי"ם, שלפי הדרשה כאן המילה "תעשון" בראש המקרא מוסבת על שני חלקיו: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום"; [תעשון] איש

בזמן היות המשכן בגלגל, וכן בנוב וגבעון, היה רשאי כל אדם מישראל להקים לעצמו מזבח ולהעלות עליו קרבנות, ומזבח זה נקרא "במת יחיד" או "במה קטנה". המזבח שבמשכן, בתקופות אלה, נקרא "במת ציבור" או "במה גדולה", כלשון הכתוב: "וילך המלך [שלמה] גבענה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה" (מלכים א ג,ד). הסוגיה עוסקת בשאלה: מה הם הקרבנות אותם ניתן היה להביא בבמת יחיד ובבמת ציבור?

דיון זה מתמקד בשלוש נקודות עיקריות השנויות במחלוקת תנאים: א. בבמת יחיד, הכל מודים שניתן להקריב רק נדר ונדבה, ולא קרבן חובה. קיימת מחלוקת תנאים בשאלה האם ניתן להביא מנחה, ומחלוקת נוספת על קרבן ניזר. ב. בבמת ציבור, נחלקו האם רשאי היחיד להביא גם קרבן חובה. ג. בבמת ציבור, נחלקו האם הציבור מביא את כל קרבנות הציבור, או שקיימת הגבלה מסוימת גם בקרבנותיהם.

א. קרבנות במת יחיד - קרבן נדבה

כאמור, הכל מודים שרק קרבן הבא בנדר ונדבה, כגון עולה ושלמים¹, מובא בבמת יחיד, ואילו קרבן חובה, חטאת ואשם, אינו קרב בה. הבדל זה בין חובה לנדבה מוסבר יפה על פי דברי בעל 'משך חכמה' (בהקדמתו לויקרא), שהיתר הבמה בשעתו נועד רק למנוע עבודה זרה, ואין עניין עצמי בקרבנות אלו שמחוץ למקדש. ממילא, לא יתכן שאדם יצא ידי חובתו בקרבן שאינו לפני ה'.

הגמ' מביאה כמקור לכך את הפסוק: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו. כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נותן לך. ועברתם את הירדן וישבתם בארץ... והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם, עולותיכם וזבחיכם..." (דברים יב,ח-יא). המובן הפשוט, לכאורה, של הפסוק הוא שמשה

הבמות... דבר אחר: לא תעשון וגו' – אנו מטלטלים את המשכן, היום אנו אסורים בבמות; משנבוא לארץ אין אנו מטלטלים את המשכן ואין אנו אסורים בבמה". משתמע שעל פי הפירוש הראשון בספרי "היום" אנו מותרים בבמות, ומבאר המלבי"ם שזהו כפירושו, ש"היום" הוא הכניסה לארץ.

1. וכן תודה, שדינה כשלמים. עיין פסחים לח,ב וק"ח אורה ועולת שלמה כאן ק"ז,א.

2. לשון הספרי: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים – עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות... עד שלא באו לשילה הותרו הבמות, משבאו לשילה נאסרו